

SOSYO-EKONOMİK KALKINMADA KADIN GİRİŞİMCİLER VE İŐİLETMELERİ

Women Entrepreneurs and Businesses in Socio-Economic Development

ÖZET

Girişimcilik, birçok alanla doğrudan veya dolaylı etkileşim içinde olan oldukça geniş bir sahayla ilişkilidir. Bu alanın etkili bir şekilde yönetilebilmesi için en önemli kriter ulusal ve bölgesel aktörler arasındaki etkileşim ve tamamlayıcılığın koordineli biçimde yönetilmesidir.

Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler girişimcilik üzerine yürüttüğü politikalarda özellikle çalışma hayatında ağırlıklı olarak yer alan kadınların ekonomiye kazandırılması konusunda hassas davranmaktadır. Bu konuda atılan adımlarda gelişmiş ülkelerde kadın girişimcilerle ilgili yapılan araştırmalar ve yürütölen politikalar, gelişmekte olan ekonomilere yol gösterici nitelik taşımaktadır. Ele alınan çalışmada da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kadın girişimcilerin durumu analiz edilerek Türkiye'deki kadın girişimciler KOSGEB üzerinden değerlendirilmiştir. 2012-2020 yıllarını kapsayan süreçte KOSGEB 'ten destek alan kadın girişimcileri destekleyen kurum ve kuruluşlar, işletmelerin türleri, teknoloji grupları, destek aldıkları programlar, nace kodlarına göre faaliyet gösterdikleri sektörler, kadın/erkek girişimci potansiyeli ve desteklerden yararlanma oranları belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan veriler Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlı olan T.C. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığına (KOSGEB) aittir.

Anahtar sözcükler: Gelişmiş Ülkeler, Gelişmekte Olan Ekonomiler, Kadın Girişimciler, KOSGEB

JEL Kodu: J16, L26, M00

ABSTRACT

Entrepreneurship includes a very broad policy area that interacts directly or indirectly with many policy areas. The most important criterion for the effective management of this area is the coordinated management of interaction and complementarity between national and regional actors.

Both developed and developing countries, in their policies on entrepreneurship, are sensitive to the inclusion of women, who are predominantly involved in working life, into the economy. In the steps taken in this regard, the researches and policies carried out on women entrepreneurs in developed countries are guiding the developing economies. In the study discussed, the situation of women entrepreneurs in developed and developing countries was analyzed and women entrepreneurs in Turkey were evaluated through KOSGEB. In the process covering 2012-2020, institutions and organizations that support women entrepreneurs receiving support from KOSGEB, legal types of businesses, technology groups, types of programs they receive support, sectors in which they operate according to nace codes, female/male entrepreneurial potential and rates of benefiting from supports have been determined. The data used in the study are provided by the Ministry of Industry and Technology of the Republic of Turkey. It belongs to the Small and Medium Enterprises Development and Support Administration (KOSGEB).

Keywords: Developed Countries, Developing Economies, Women Entrepreneurs, KOSGEB

JEL Codes: J16, L26, M00

Seda SAĞLAM YÜREK TAŐDEMİR,

Dr.

saglamyurekseda@gmail.com

0000-0002-1162-9037

1. GİRİŞ

Ülkelerin ekonomik kalkınma yada büyümesi, girişimcilerin yeni işletmeler yaratmasına, insanlara çeşitli ürün ve hizmetler sağlamasına, rekabeti yoğunlaştırmasına, teknolojik değişim yoluyla verimliliği arttırmasına ve bireysel yaşamları birçok düzeyde olumlu etkilemesine bağlanmaktadır (Amorös, vd., 2014: 11). Girişimciliğin, yaratıcılık ve rekabet gücü yardımıyla ekonominin üretkenliğini, kapasitesini ve büyüklüğünü arttırdığı düşünülmektedir (Acs vd., 2008; Zanjirchi vd., 2019).

Girişimciliğin ekonomik kalkınmadaki rolü yeni araştırılan bir konu değildir. Fakat kadın girişimcilerin ekonomik kalkınmadaki önemi henüz ayrıntılı olarak araştırılmamıştır. Bu çalışmada farklı gelişmişlik düzeyindeki ekonomilerin kadın girişimciler üzerindeki etkileri incelenerek literatüre katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Kadın girişimciliği, hem kadının toplumdaki konumu hem de aynı toplumdaki girişimciliğin rolü ile ilgilidir. Kadınlar, erkeklerle aynı fırsatlara erişimlerini sağlamak için aşılması gereken belirli engellerle (aile sorumlulukları gibi) karşı karşıyadır. Özellikle, bazı ülkelerde kadınlar mülk sahibi olma ve sözleşme yapma konusunda engellerle karşılaşabilmektedir (OECD, 2004: 6).

Karşılaştıkları engellere rağmen bütün dünyada kadın girişimcileri, girişimci olmaya iten en önemli unsurlar işsizlik ve gelir elde etme ihtiyacıdır. Sayılabilecek diğer unsurlar arasında ise esnek çalışma ihtiyacı, hayatını kontrol etme arzusu ve kendi patronu olma isteği, maddi anlamda beklenen özgürlük, hırs, yaşam şartlarını arttırma isteği, kişisel gelişim beklentisi yer almaktadır. Kadınları girişimciliğe yönlendiren bu unsurların birçoğu ortak olsa da ülkeden ülkeye ya da kültürel şartlara bağlı olarak farklılaşabilmektedir. Şüphesiz kişiler buldukları toplumun kültürel değerlerinin yüklenicisidir. Toplulardaki gelişmişlik düzeyi de girişimcilik anlayışını yakından etkilemektedir (Durak, 2011:195; Keskin, 2014:75).

Ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre girişimciliğin getirdiği fırsat eşitliği değişse de kadınların girişimci olma yolunda yaşadığı zorluklar hemen hemen birçok ülkede gündeme gelmektedir. Buna rağmen kadın girişimcilerin fazla olduğu toplumlarda, istihdam fırsatları, kişisel ve sosyal refah düzeyi, ekonomik büyüme ve kalkınma artmaktadır. Kadın girişimciliğinin yetersiz olduğu toplumlarda ise kadınların ekonomik refahı, ülkenin ekonomik büyüme ve gelişmesinden olumsuz etkilenmektedir (Müftüoğlu ve Durukan, 2004: 45).

Kadın girişimciliği konusunda ülkemizde henüz çok sağlıklı veriler bulunmamaktadır. Yavaş yavaş gelişen bir konu olması sebebiyle yapılan teorik ve ampirik araştırmaların yeterli düzeyde olduğunu ileri sürmek mümkün değildir. (Gül, 2014).

Kadın girişimciler üzerine yapılan çalışmalar, genellikle kadınların sosyo-demografik özelliklerinin belirlenmesi, iş kurma nedenleri, iş kurma ve sürdürme eğilimleri üzerinde odaklanmaktadır (Özkaya, 2009: 58)

Bu çalışmada kadın girişimciliğine değişik bir bakış açısı sergilenmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'deki kadın girişimcilerin ekonomideki yeri ve işletme özelliklerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada ilk olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerdeki kadın girişimciliğinin durumu incelenmiş, ardından da Türkiye'deki kadın girişimcilerin ekonomideki önemi vurgulanarak, 2012-2020 yılları arasında KOSGEB tarafından desteklenen kadın girişimcilerin profili analiz edilmiştir.

2. GELİŞMİŞLİK DÜZEYİNİN KADIN GİRİŞİMCİLİĞE YANSIMASI

Ekonomilerin en önemli oyuncularını oluşturan girişimciler, genellikle "kendi küçük işini kuran kişiler" olarak tanımlanmaktadır (Lee, 2015: 156). Bu sebepten dolayı ülkeler, girişimcilik ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi anlama politikası yapıcılar için üzerinde durulması gereken bir konu haline gelmiştir (Wennekers, vd., 2010:170).

Ülkelerin üretime dayalı işleyen bir yapı kurmalarının ve dışa bağımlılıktan kurtulmalarının en önemli yolu kapsamlı ve donanımlı girişimcilikten geçmektedir. Bu yönü ile değerlendirildiğinde girişimcilik, ekonominin gelişmesinde ve kalkınmanın sağlanabilmesinde etkili bir araçtır. Dünya'da ülkelerin ekonomisi üzerine yürütülen yeniden yapılanma eğilimleri de genel olarak girişimcilik üzerine inşa edilmeye çalışılmaktadır (Uzkurt, 2020). Çünkü girişimciliğin önemi hem gelişen hem de gelişmekte olan ülkeler için büyüktür. Girişimciliğin bu denli önemli olması; girişimciliğin zenginlik üretmesine, yenilik ve değişim için bir araç olarak hizmet etmesine ve uluslararasılaşma sürecinde başarılı kılmasına bağlanmaktadır (Kaygın, vd., 2014).

Sonuç olarak girişimcilere, daha fazla ilgi gösterilmesi, yeni iş olanakları sunulması ve kadın girişimcilerin yeni iş kurma faaliyetlerinin arttırılmak istenmesi son derece doğaldır (Lee, 2015: 156).

Dünya Bankasının Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde (KOBİ) Kadın Girişimciliği Raporuna göre, yoksulluğun azaltılmasında, rekabetçi ve etkin piyasaların oluşturulmasında girişimcilik geliştirmekte olan ülkelerde gelişme ve kalkınmanın motoru olarak değerlendirmiştir (Mwangi, 2012).

Bu sebeple kadın girişimciler, geliştirmekte olan ekonomileri modernize etmede ve geçiş ekonomilerinde kurumsal gelişmeyi kolaylaştırmada oynadığı rol giderek önem kazanmaktadır (Hisrich ve Öztürk, 1999: 114).

Özellikle geliştirmekte olan ülkelerde; eğitim seviyesinin düşüklüğü, toplumsal önyargılar, cinsiyet eşitsizliği gibi faktörlerin giderek kadınların aleyhine işlediği yönündeki bulgular kadının ekonomik kalkınmadaki rolü ve fonksiyonunu gündeme getirmiştir. Bu olgununda sadece kadının girişimcilik faaliyeti ile aşılabileceği ifade edilmiştir (Lashgarara vd., 2011).

Fakat geliştirmekte olan ülkelerde kadın girişimciliği, gelişmiş ülkelerdeki kadın girişimciliğinden niteliksel olarak farklı olduğu bilinmektedir. Örneğin geliştirmekte olan ekonomilerde piyasa ekonomisine uyum sağlamak için değişimler ve gelişimler sürmektedir. Bu değişimlerle kadınların toplumdaki konumları da etkilenmektedir. (Stoyanovska, 2001).

Geliştirmekte olan ülkelerde yoksulluk, düşük örgün eğitim düzeyleri ve düşük sosyal statüye sahip kadınların birleşimi, girişimcilik yapan kadınlar için özel zorluklar yaratmaktadır. Gelişmiş ekonomilerde, kadınlar erkeklerle aynı eğitime ve işlere erişebilmesine rağmen aradaki farklılıklar hala devam etmektedir. (OECD, 2004: 10).

Kadınların ekonomiden ve toplumsal olanaklardan yararlanma durumları ülkelerin gelişmişlik ve azgelişmişlik düzeyleri ile ilişkilendirilse de genel olarak tüm toplumlar da kadınlar, erkeklerin gerisinde kalmışlardır (Kakıcı vd., 2007:21).

Bu konu üzerine GEM tarafından yapılan çalışmada, 59 ülkenin kadın erkek girişimci sayısı değerlendirilmiş ve sonuç olarak ülkelerin sadece birinde kadın girişimcilerin erkek girişimcilerden fazla olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın raporlarına göre;

- Kadınların algıladığı girişimcilik fırsatları girdi koşullarına dayalı ekonomilerde, gelişmiş

ekonomilere nazaran daha yüksektir. Ekonomik refah düzeyi arttıkça kadınların girişimcilik fırsat algısı azalmaktadır.

- Erken evre kadın girişimcilerin oranı yenilikçiliğe dayalı ekonomilerde % 4, verimliğe dayalı ekonomilerde % 10, Girdi koşullarına dayalı ekonomilerde ise % 20 civarındadır (Kelley, vd., 2010).

Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kadınlar Kalkınma Fonu gibi uluslararası kuruluşların araştırmaları geliştirmekte olan ülkelerdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ekonomik büyüme ve kalkınmaya engel teşkil ettiğini ifade etmektedir (Baltacı, 2011:61). Bu sebeple Cinsiyet eşitsizliği konusu, geliştirmekte olan ülkeleri kadın girişimciliğin geliştirilmesi üzerine oluşturulan politikalar ve programlarla pratik çözümler bulmaya yöneltmektedir (Stefan, vd. 2021).

Öte yandan hemen hemen bütün ülkelerde de cinsiyet eşitsizliğine karşı alınan önlemler kadınların girişimciliğe teşvik edilmesine ve ekonomiye kazandırılmasına olanak tanımaya başlamıştır. Nitekim ülkelerin ve uluslar üstü kurumların da eşitlik etmesi ile kadın girişimciliğine her geçen gün daha fazla destek verdiği görülmektedir. Böylece girişimcilik, cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında ve kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesinde anahtar unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre kadın girişimciler;

- Gelişmekte olan ekonomilerde kadın girişimciler işe başlamada ekonomik faktörlerle motive olurken, gelişmiş ekonomilerde sosyal faktörlerle bir işe başlamak için motive olmaktadır.
- Gelişmekte olan ekonomilerde kadın girişimciler öncelikli olarak şirket sahibini tatmin etmeyi amaçlarken, gelişmiş ekonomilerde hissedarları tatmin etmeyi amaçlamaktadır (Solevsik, vd., 2019).

3. TÜRKİYE'DEKİ KADIN GİRİŞİMCİLER

Türkiye, kadınların mesleki ayrımın üstesinden gelmek ve ekonomik kalkınmaya katılmak için serbest mesleği araç olarak kullandıkları geliştirmekte olan bir ülkedir (Hisrich ve Öztürk, 1999).

Gelişmiş ve geliştirmekte olan birçok ülkelerde girişimciliğin özendirilmesine özel bir önem verildiği gibi Türkiye'de de girişimciliğin bireysel/kurumsal düzeyde geliştirildiği yaygın hale getirildiği ve teşvik edildiği bilinmektedir (Tamer, 2013: 650).

Türkiye, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Global Girişimcilik İzleme Raporu'na (2019) göre, erken-aşama girişimcilik aktivitesi toplamında 48 ülke içinde 15. sıradadır. Kuzey Amerika ve Avrupa bölgesi içinde ise 3.sırada yer almaktadır. Türkiye, Global Girişimcilik İzleme Raporuna göre, erken-asama aktivite toplamında iyi bir konuma sahip olmasına rağmen kadın girişimcilerin erkeklere oranı açısından geride kalan 6 ülkeden biri konumundadır (KAGİDER, 2019).

Mastercard Kadın Girişimciler Endeksine (2020) göre ise Türkiye kadın girişimci oranının en düşük olduğu Japonya, Hindistan, Bangladeş, Suudi Arabistan, Cezayir, Mısır ve Tunus gibi ülkeler arasında yer almaktadır. Bu ülkelerde kadınlar iş dünyasının liderlerinin sadece % 6-15'ini temsil etmektedir. Bu ekonomilerde, kadınlar, iş fırsatlarının olmaması, devlet desteği ve finansmana ve sermayeye erişim gibi derinlere kök salmış sosyokültürel ve ekonomik ve finansal kısıtlamalar nedeniyle geride kalmaya devam etmektedir (MIWE, 2020).

Türkiye'nin ekonomik açıdan büyümesi ve kalkınmasının sağlanabilmesi adına kadınların iş gücüne

katılımının artırılması önemli bir politika aracı olarak değerlendirilmektedir. 2025 yılı tahminlerine göre Türkiye'deki kadınların iş gücüne katılım oranı OECD ortalaması olan %63'e çıkması halinde, ülkenin GSYH'sinin %20 yani ortalama olarak 200-250 milyar dolar dolaylarında artabileceği ifade edilmektedir (İKV, 2019: 14).

Gelişimin sağlanması için Türkiye'de hükümetler, maliye ve ekonomi politikalarının araçlarını kadın girişimcilerin tespit ve teşvik edilmesi, teknik ve finansal açıdan desteklenmesi, eğitilmesi, işletmelerinin sürekliliğinin sağlanması için uygun ortamların yaratılması şeklinde kullanmaktadır.

Kadın girişimcilere yönelik oluşturulan politikalarda ve çalışmalarda gelişmiş ülkelerin, OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü), BM (Birleşmiş Milletler), AB (Avrupa Birliği) gibi uluslararası kuruluşların etkileri görülmektedir (Özgül, 2019). Ayrıca Türkiye'de kadın girişimcilerin desteklenmesi üzerine yürütülen politikalar özellikle gelişmekte olan ülkelerde yürütülen ihracata yönelik kalkınma stratejileri ile paralel bir şekilde yürütülmektedir (Tamer, 2013).

3.1. 2019-2023 Yıllarını Kapsayan Kalkınma Planında Yer Alan Kadın Girişimciler

Türkiye'de kadınların iş gücüne katılımlarını sağlamak adına verilen destekler ve oluşturulan politikalarla ülkenin her kesiminde yaşayan kadınlara ulaşmaya çalışılmaktadır (Abacı, vd., 2014). Ayrıca uygulanan kalkınma planlarında ve politikalarda kadın girişimcilere her geçen gün daha fazla yer verilerek kadınların iş gücüne katılımı desteklenmektedir.

2019-2023 yıllarını kapsayan kalkınma planında, kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı önlemek, kadınların toplumsal hayatın tüm alanlarında hak, fırsat ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarını ve güçlenmelerini sağlamak amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında yürütülmesi kararlaştırılan politika ve tedbirler ise;

- Kadınların ekonomik ve sosyokültürel hayatın yanı sıra karar alma mekanizmalarının her seviyesine katılımını sağlamak,
- Kadınların istihdamlarını artırıcı ve işgücü piyasasına katılımlarını kolaylaştırıcı uygulamalar geliştirmek,
- Kadınların ekonomik faaliyetlerinin geliştirilmesi için kadın girişimcilere iş geliştirme süreçlerinde danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunarak, verilen desteklerde kadınları öncelikli hale getirmek,
- Kadınların sosyoekonomik hayatta güçlenmelerine yönelik araştırmalar yaparak projeler yürütüp, eğitimler vermek,
- Kadınların dijital ortamlardaki ekonomik faaliyetlerinin geliştirilmesini hedefleyen mekanizmalar oluşturarak Girişimci kadınların e-ticarete güçlenmelerini sağlamaya yönelik eğitim programları ve seminerler düzenlemek,
- Kadın girişimciliğinin kırsal bölgelerde artırılmasına yönelik destek mekanizmaları sağlamak,
- Kadınlar tarafından kurulan kooperatiflere yönelik; eğitim, girişimcilik ve danışmanlık gibi alanlarda sunulan destekleri yaygınlaştırılarak, gerekli hukuki düzenlemeler yapmak suretiyle kadınların kooperatif kurmalarını kolaylaştırmak,
- Kadınların ekonomik yaşamda etkinliğinin artırılması için illerin farklı işgücü ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, staj, eğitim, işbaşı eğitimi gibi uygulamaların etkin olarak devam etmesini sağlamak,

- Kadın ve genç girişimciler başta olmak üzere yetişkin nüfusun yaygın eğitim kurslarına erişimini sağlayarak mesleki eğitim programlarını katma değeri yüksek yerel ürünler baz alınarak programlamak (11. KP, 2019) şeklindedir.

Plan dönemi kapsamında, kadın istihdam oranının 2023 yılına kadar %39'a, kadınların işgücüne katılım oranının %38,5'e, kendi hesabına çalışanlar içindeki kadın oranının %20'ye, işveren olarak çalışanlar içindeki kadın oranının %10'a çıkarılması hedeflenmiştir (Bakanlığı K, 2018).

3.2. Kadın Girişimcileri Destekleyen Kurum ve Kuruluşlar

Kadınlar iş hayatında daha belirgin rol oynamaları ve ülke ekonomilerine katkıda bulunmaları için desteklenerek farklı özelliklere sahip programlarla geliştirilmektedir. Özellikle özelleştirmenin yoğun bir biçimde yaşandığı ve devleti küçültme politikasının izlendiği yıllardan itibaren kadın ve erkek girişimciler iş hayatına atılma konusunda hem devlet hem de sivil toplum kuruluşları tarafından desteklenmektedir (Karadal, vd., 2018).

Türkiye' de kadın girişimciliğinin arttırılmasına öncülük eden politikaların yanı sıra kadın girişimcilere destek verilmesi, sayılarının artırılması, kapasitelerinin geliştirilmesi gibi amaçlara yönelik faaliyet gösteren birçok kurum ve kuruluş bulunmaktadır. Kadın girişimciliğini destekleyen kurum ve kuruluşların kadın istihdamını arttırma, mesleki eğitim verme, kadınlara yönelik hukuki destek sağlama, finansal destekler sunma gibi girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Bu girişimler kadınların toplum içinde bağımsız hareket etme olgusunu güçlendirerek ekonomik özgürlük sağlamasına olanak tanıyacaktır.

Tablo 1. Kadın Girişimcilere Destek Veren Kurum ve Kuruluşlar

1 Kamu Kurum ve Kuruluşları	Uluslararası Kuruluşlar	Sivil Toplum Kuruluşları
Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)	Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayi Tesisi Vakfı (MEKSA)
Ticaret Bakanlığı	Avrupa Birliği "İşletmelerin ve KOBİ'lerin Rekabet Edebilirliği Programı" (COSME)	TOBB Kadın Girişimciler Kurulu
Tarım ve Orman Bakanlığı	Dünya Bankası	Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV)
Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü	Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)	Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER)
Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)		Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı (KEDV)
Kalkınma Ajansları		Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkezi Birliği (TESKOMB)
İl Özel İdarelerinin Kadınlara Yönelik Mikro Kredi Uygulamaları		Avrupa Birliği Türkiye İş Geliştirme Merkezleri Ağı (ABİGEM)
Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB)		Kadınlara Dayanışma Vakfı (KADAV)
Türkiye İş Kurumu		Girişimci İş Kadınları Derneği (ANGİKAD)
Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK)		

Kaynak: Durukan, 2021:28

Tablo 1’de Türkiye’de kadın girişimcilere destek sunan uluslararası, kamu ve sivil toplum kuruluşları gösterilmiştir. Kadın girişimcilere destek sunan bu tür kuruluşlar, AB ve ABD’de kadın girişimciliğini destekleyerek sayısal yoğunluklarından güç kazanıp hükümetler üzerinde sosyal ve siyasi baskı oluşturmaktadır. Kuruluşların bu tür tutumları kadın girişimciliğinin önünü açacak yasal süreçleri hızlandırmada aktif rol oynamaktadır (Bakırcı,2011:210).

Türkiye ekonomisi ağırlıklı olarak küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin bulunduğu yapıya sahiptir. Bu sebepten işletmelere verilen desteklerin ve girişimciliğin gelişmesi için sunulan teşviklerin büyük bir kısmı Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlı olan T.C. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) tarafından verilmektedir.

KOSGEB Türkiye’deki küçük ve orta ölçekli işletmelerin etkinliğini, ekonomideki rolünü, rekabet güçlerini artırmak ve sanayide, entegrasyonu ekonomik gelişmelere uygun şekilde gerçekleştirmeyi kendine amaç edinen kamu kurumudur (Resmi Gazete, 2017).

6. YÖNTEM

Bu çalışmada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kadın girişimcilerin durumu analiz edilerek Türkiye’deki kadın girişimciler KOSGEB üzerinden değerlendirilmiştir. Analizde kullanılan veriler Türkiye’nin en geniş ve kapsamlı desteklerini sunan kamu kuruluşu Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme Başkanlığı (KOSGEB) tarafından elde edilmiştir.

KOSGEB verileri 2012-2020 yılları arasında kurulan ve 2012-2020 yılları arasında teşvik alan kadın girişimcileri kapsamaktadır. Kullanılan verilere KOSGEB’den idari yazışmalar yapılarak ulaşılmıştır. KOSGEB kadın girişimci verileri, kurumun kendi internet sitesinde veya yayınladığı herhangi bir raporda bulunmamaktadır.

Çalışmada Türkiye’deki 81 ilde KOSGEB’den teşvik alan kadın girişimcilerin sayıları, işletme statüleri, teşvik aldıkları program türü, OECD kriterlerine göre buldukları sektörlerin teknoloji düzeyleri, bağlı oldukları kuruluşlar, NACE kod göre faaliyet alanları ve son olarak da toplam teşvik tutarı verilmiştir.

Çalışmada ulaşılmak istenen amaç farklı gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerdeki kadın girişimcilerin durumunu analiz ederek Türkiye’de KOSGEB tarafından desteklenen kadın girişimci profiline ışık tutabilmektir.

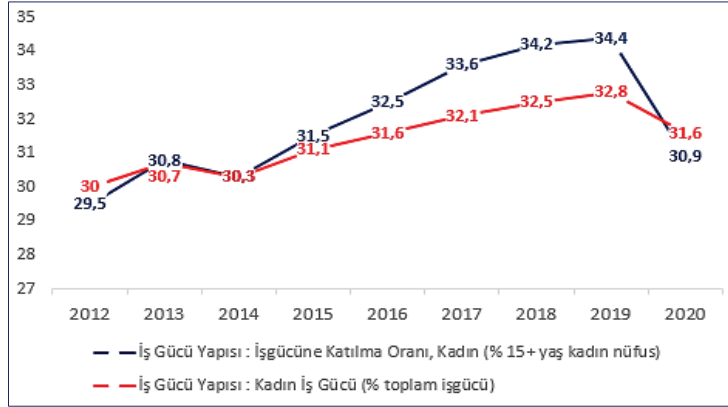
7. BULGULAR

7.1. Kadınların iş gücü ve işgücüne katılma oranları

Türkiye işgücü piyasası genel olarak değerlendirildiğinde; düşük istihdam, düşük işgücüne katılım, yüksek kayıtdışılık ve yüksek işsizlik gibi belirgin yapısal aksaklıkları içerdiği bilinmektedir. Bu olumsuz durumdan kadınların erkeklere oranla daha fazla etkilendiği görülmektedir (Alcan, 2018:4)

Türkiye’de kadınların işgücüne katılma oranları her ne kadar istenilen seviyede olmasa da özellikle büyüme eğiliminde olan bir ekonomiye sahip ülkemizde, kamu ve özel kurumların destekleri ve devlet tarafından yürütülen politikalar neticesinde her geçen gün kadınlar, ekonomiye kazandırılmaktadır.

Grafik 1. Kadınların İş Gücü ve İşgücüne Katılma Oranları

Kadınların iş gücü ve işgücüne katılma oranının değerlendirildiği grafikte en yüksek veriler 2019 yılına aittir. 2014 yılından 2019 yılına kadar istikrarlı bir şekilde artan işgücü istatistikleri, 2020 yılında düşüşe geçmiştir. 2020 yılındaki düşüş küresel ekonomiyi de derinden etkileyen salgına bağlanabilir.

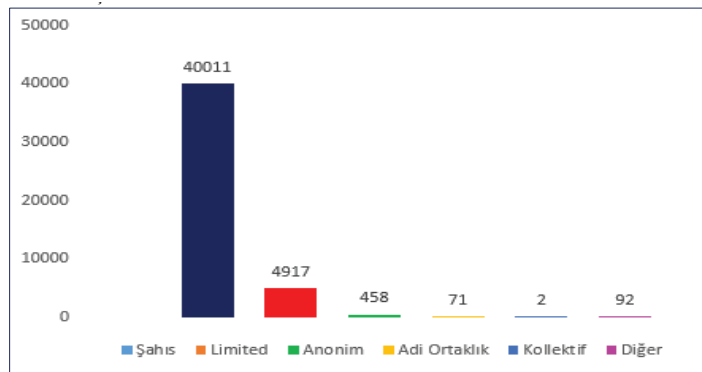
Salgının etkileri tüm dünyada hissedilmiştir. Fakat bu olumsuz etki erkeklerdence kadınlarda daha fazladır. Küresel çapta değerlendirildiğinde 2020'de kadın istihdamı yüzde 5 gerilerken, erkek istihdamı yüzde 3,9 gerilemiştir. Ek olarak, 2020'de işini kaybeden kadınların yüzde 90'ının işgücünden ayrıldığı ve uygun önlemler alınmadığı takdirde çalışma hayatlarının uzun süre boyunca kesintiye uğramasının muhtemel olduğu belirtilmektedir (Berg, vd., 2021).

7.2. Kadın Girişimcilerin İşletme Türleri

Çalışmada kadın girişimcilerin 2012-2020 yılları arasında sahip oldukları 45551 işletmenin hukuki türleri ile ilgili bulgulara bakıldığında, 40011 kişi şahıs, 4917 kişi limited, 458 kişi anonim, 71 kişi adi ortaklık, 2 kişi kolektif ve 92 kişi diğer işletme türlerine sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Grafik 2 Kadın girişimcilerin sahip oldukları işletmelerin türlerini göstermektedir. İşletme türü analiz sonuçlarına göre; 2012-2020 yılları arasında desteklenen kadın girişimcilerin büyük çoğunluğu şahıs işletmesine sahiptir. Bu durum kadınların yeterince organize bir şekilde çalışmadığını ve küçük işletmelere sahip olduğunu göstermektedir.

Grafik 2. İşletme Türleri

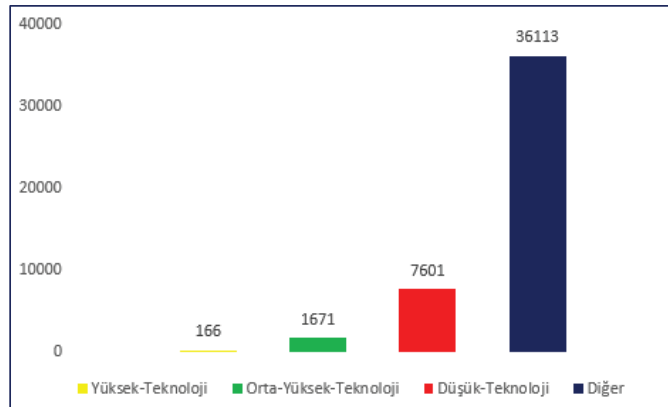
7.3. İşletmelerin teknoloji grupları

Yüksek teknoloji sınıfında faaliyet gösteren işletmeler, ar-ge harcamaları oldukça fazla olan, yüksek katma değerli ürün üreten, nitelikli eleman istihdamına gereksinim duyan işletmelerdir. Eczacılık ürünleri, elektronik, bilgisayar ve optik ürünler, ulaşım araçlarının imalatı, danışmanlık, programcılık ve yayıncılık faaliyetleri, bilgisayar programlama, telekomünikasyon, bilgi hizmet faaliyetleri üreten işletmeler bu sınıfta değerlendirilir.

Orta yüksek teknoloji grubu kimyasal ürünlerin ve kimyasalların imalatı, fabrikasyon metal ürünleri imalatı, elektrikli teçhizat imalatı, makine ve ekipman imalatı, treyler/yarı treyler ve motorlu kara taşıtı imalatı, diğer ulaşım araçlarının imalat ve diğer imalatlarla sınıflandırılan işletmeleri temsil etmektedir.

Düşük teknolojinde yer alan tütün ürünleri imalatı, gıda ürünlerinin imalatı, içeceklerin imalatı, tekstil ürünlerinin imalatı, deri ve ilgili ürünlerin imalatı, giyim eşyalarının imalatı, saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek yapılan eşyaların imalatı, kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç), kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması, mobilya imalatı ve diğer imalatlarla sınıflandırılan işletmelerdir.

Grafik 3. Teknoloji Grupları

Grafik 3 kadın girişimci işletmelerinin içerisinde buldukları teknoloji gruplarını ve yer aldıkları gruplardaki sayısını göstermektedir. Kadın girişimcilerin (OECD) teknoloji yoğunluk tanımı baz alınarak belirlenen teknoloji gruplarına göre kadın girişimcilerin sahip oldukları işletmeler arasında 166 işletme yüksek teknolojiye, 1671 işletme orta yüksek teknolojiye, 7601 işletme düşük teknolojiye sahiptir. Geri kalan 36113 işletme ise bu gruplama arasında yer almamaktadır. Diğer kategorisinde yer alan kadın girişimciler evden çalışan kadınları temsil etmektedir. Kadın girişimcilerin ekonomik kalkınmada etkin bir role sahip olmaları için işletmelerini orta-yüksek ya da yüksek teknoloji seviyesindeki gruplara çekilmesi gerekmektedir. Nitekim Türkiye'de yüksek teknoloji sektörlerine yatırımların gerçekleştirilmesi ve yüksek teknoloji sektörlerinde istihdam edilen işgücünün tedarik edilmesi bu sektörlerin daha etkin ve verimli bir şekilde çalışmasını sağlayacaktır (Şeker, vd. 2019: 879).

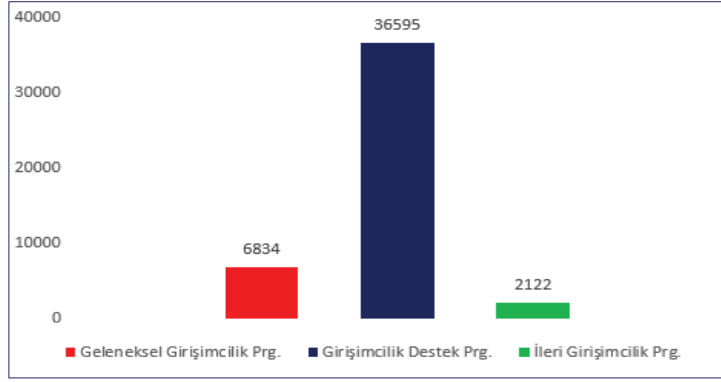
7.4. Kadın girişimcilerin teşvik aldıkları program türleri

Türkiye'de kadın girişimciliği artırmaya yönelik teşviklere ilişkin bilgi eksikliği önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda teşviklerden yararlanacak kadın girişimcilere gerekli bilgilendirmelerin düzenli ve açıklayıcı şekilde bilgilendirilmesi gerekmektedir (Bakanlığı K, 2018). Birçok kadın girişimci

işletmelerinin kurulum sürecinde ve sonrasında finansal zorluklar çekmektedir.

Türkiye'de kadın girişimcilere teşvik sunan kuruluşlar arasında mesleki eğitim ve finansal ödenek sunan en önemli kuruluş KOSGEB'dir. KOSGEB tarafından girişimcilere birçok program dahilinde destekler sunulmaktadır. 2012 -2020 yıllarında Türkiye'deki kadın girişimcilerin destek aldığı programlar özellikle Geleneksel Girişimcilik Programı Girişimcilik Destek Programı ve İleri Girişimcilik Programı etrafında şekillenmiştir.

Grafik 4. Destek Alınan Program Türü

Grafik 4 kadın girişimcilerin KOSGEB ten destek aldıkları programları ve bu programdan yararlanma sayılarını göstermektedir. Destek alınan programlar arasında Girişimcilik destek Programı %80'lik oranla ilk sıradadır. Bu destek programından yararlanan kadın girişimci sayısı 36595 kişidir. Girişimcilik destek programının amacı, ekonomik kalkınma ve istihdam sorunlarının çözümünün temel faktörü olan girişimciliğin desteklenmesi, yaygınlaştırılması ve başarılı işletmelerin kurulmasını sağlamaktır.

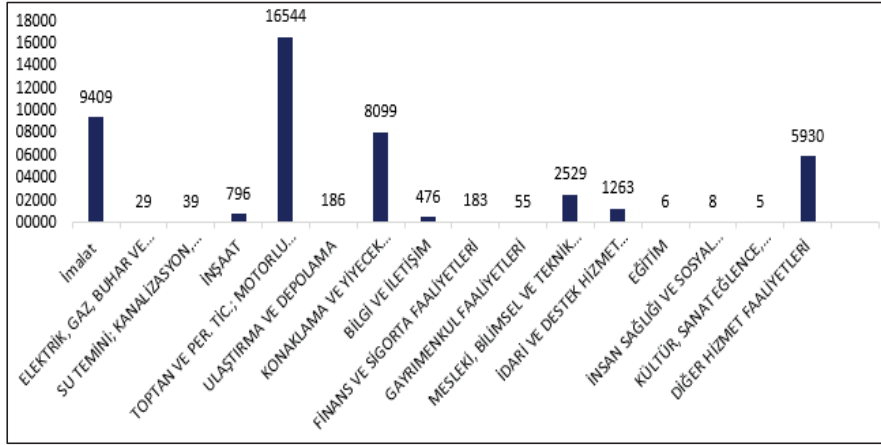
6834 kişi ve % 15'lik dilimle ikinci sırada olan geleneksel girişimcilik programı amacı ise girişimcilerin kurduğu yeni işletmelerin hayatta kalma oranının arttırılmasını sağlamaktır. 2122 kişi ile en son sırada olan ileri girişimcilik programı %5'lik bir dilime sahiptir. Bu programın amacı da Türkiye'deki stratejik öncelikleri doğrultusunda belirlenen sektörlerde girişimcilerin kurduğu yeni işletmelerin hayatta kalma oranının arttırılmasını sağlamaktır. 2012-2020 yılları arasından kadın girişimcilere bu 3 destek programı ile farklı tutarlarda toplamda 1.294.255.162,91 t destek verilmiştir.

7.5. NACE kodlarına göre kadın girişimcilerin faaliyet gösterdikleri sektörler

NACE (Nomenclature des Activites Economiques dans la Communaute Europeenne) kod, ekonomik faaliyetlerin Avrupa'daki istatistiksel sınıflandırmasıdır. NACE kod, örgütleri faaliyetlerine göre gruplandırır. Kadın girişimcilerin işletmeleri NACE kod faaliyet grupları içerisindeki sektörler göre belirlenerek destekler ve teşvikler verilmektedir.

Grafik 5 KOSGEB ten destek alan kadın girişimcilerin sektörel yoğunluğunu göstermektedir. Çalışmada faaliyet gruplandırılmaları üst kodlar baz alınarak oluşturulmuştur. Kadınlar dahil bütün işletmelerin sektörel detaylandırılması üst ve alt kodlara tabi tutularak oluşturulmaktadır.

Grafik 5. Faaliyet Gösterilen Sektörler

Örneğin imalat içerisinde içeceklerin imalatı, gıda ürünlerinin imalatı, tütün ürünleri imalatı, kâğıt ve kâğıt ürünlerinin imalatı, tekstil ürünlerinin imalatı, kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı, giyim eşyalarının imalatı, kayıtlı medyanın basılması/çoğaltılması, kilden inşaat malzemeleri imalatı vb. alt gruplar girmektedir.

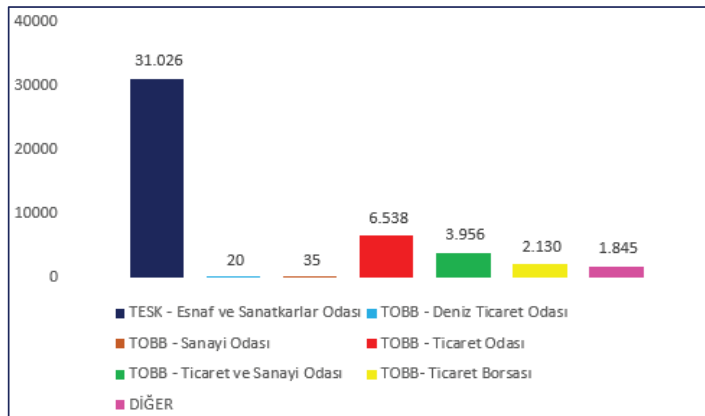
Grafik 5. genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'de kadın girişimcilerin büyük bir bölümünün toptan ve perakende sektöründe yer aldığı görülmektedir. Kadın girişimcilerin içinde bulunduğu sektörler arasında toptan ve perakendenin sonra en yüksek değerler imalat, konaklama, yiyecek ve hizmet sektörlerine aittir.

Türkiye'de ve dünyada kadınların, üretim sektörlerinden, hizmet sektörlerine yönelmesi ülke ekonomilerinde kadınların etkisini daha fazla artıracaktır. (Aslan ve Atabey, 2009). Çünkü hizmet sektörü, kalkınma sürecinin en ileri aşamasındadır ve bu durum girişimciliği yükselterek, girişimcilere daha fazla imkân sunar (Karagöz, 2016: 273).

7.6. Kadın girişimcilerin üye oldukları odalar ve borsalar

Türkiye'de kadın girişimcilerin birçoğu özel sektörün meslekî kuruluşları olan Esnaf ve Sanatkarlar Odasına/Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğine üyedir. Bu kuruluşlar meslekî faaliyetlerini kolaylaştırmak, ticaret ve sanayinin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslekî ve teknik ihtiyaçlarını karşılamak gibi birçok amaca hizmet etmektedir.

Grafik 6. Üye Olunan Oda ve Borsalar

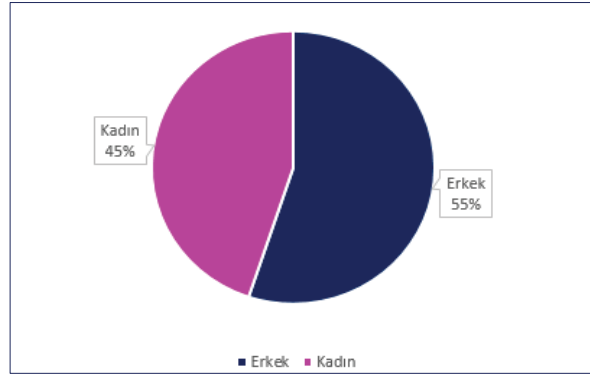
Grafik 6 kadın girişimcilerin bağlı oldukları oda/borsaları ve bu kuruluşlardaki sayılarını göstermektedir. 2012-2020 yılları arasında KOSGEB tarafından desteklenen kadın girişimciler arasında 31026 kişiyle en fazla üyelik Esnaf ve sanatkârlar odasına aittir. Bu sayısı 6538 kişi ile Ticaret odası takip etmektedir. En az üyelikler ise 20 kişi ile deniz ticaret odası ve 35 kişi ile sanayi odasına aittir.

7.7. Kadın/erkek girişimci durum analizi

Erkek girişimcilerin ekonomik beklentileri ve maddi kazanımlarına karşın kadın girişimcilerin kişisel beklentileri ve sosyal faydayı öncelikli konumda tutmalarının doğal sonucu olarak kadın girişimcilerin erkeklere nazaran daha fazla sosyal desteğe ihtiyaç duydukları ileri sürülmektedir (Kutaniş, 2003:60).

2012-2021 yılları arasında KOSGEB tarafından desteklenen girişimciler arasında erkek girişimciler 55930 kişi, kadın girişimciler 45551 kişidir. Her ne kadar erkek girişimci sayısı fazla olsa da destek alan kadın girişimci sayısı da az değildir. Araştırmada destek alan kadın girişimci ve erkek girişimciler arasında bariz bir fark görülmemiştir. 2012-2020 yılları arasında destek alan girişimciler içerisinde erkek girişimcilerin sayısı %55'lik, kadın girişimci sayısı ise %45'lik bir paya sahiptir.

Grafik 7. Desteklenen Kadın/ Erkek Girişimci Yüzdesi

8. SONUÇ

Kadınlar dünya nüfusunun yarısına sahip olmasına rağmen, erkeklere nazaran işgücüne katılım oranları ve seviyeleri aynı düzeyde değildir. Nüfusun bu denli büyük bir kısmını sosyo-ekonomik hayata çekilememesi, girişimcilik açısından gerekli fırsat eşitliğinin sağlanamaması çok büyük bir ekonomik potansiyeli kullanamamak anlamına gelmektedir. Bu potansiyeli önemli ölçüde barındıran kadın girişimcilerin, ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasında kullanılması gerekmektedir.

Geleceğin iş dünyasını düzenlenmesinde etkin kadın girişimciler yetiştirmek, yerel ekonomilerin kalkınmasının yanı sıra ülke ekonomisinin kalkınmasına da büyük katkı sağlayacaktır (Can ve Karataş, 2007). Bu sebepten gelişmiş ülkeler özellikle kadın girişimcileri destekleyerek kadın girişimcilerin sayılarını artırmaya çalışmaktadır (Aktaş, Ece, Öztekin, 2018:438). Gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda ise kadın girişimcilerle, yoksulluk azaltılarak kadının sosyoekonomik hayattaki rolü güçlendirilmeye çalışılmaktadır (Soyak, 2010:143). Kadına bu gücü sağlayan en önemli olgu ise onun girişimcilik özelliğidir. Girişimcilik faaliyeti ile kadın, bir taraftan maddi ve manevi kazanımlar elde ederken diğer taraftan ekonomik ve toplumsal hayatta önemli yarar ve fırsatlar sunarak, ülke ekonomilerini geliştirmede ve iş yaratımında önemli katkılar sağlamaktadır (Soysal, 2010:110-111).

Bu doğrultuda Türkiye'de kadın girişimciliğinin durumu ve gelişimine ilişkin koşullar değerlendirildiğinde birçok dünya ülkesine göre geride kaldığı görülmektedir. Türkiye gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında girişimcilik bakımından cinsiyet eşitsizliği göze çarpmaktadır. Kadın girişimciliğinin geliştirilmesi ve uygun ortamların yaratılması üzerine daha çok politika geliştirilerek cinsiyet eşitsizliği minimum düzeylere indirilmelidir.

Türkiye'de kadın girişimcilerin sayılarının ve istihdama katkılarının artırılması adına kadınlar girişimci olmaya teşvik edilmeli, güçlendirilmeli, toplumsal ve bireysel boyutlarını da kapsayan etkin politikalar izlenmelidir. Politikaların etkinliği için kadın ve erkek girişimcilerin ülkedeki durumları iyi analiz edilerek fırsat ve üstünlüklerle donatılmış stratejiler belirlenmelidir.

Kadın girişimci potansiyelini nitelik ve nicelik bakımından geliştirmesi, rol modellerin kadın girişimci potansiyeli taşıyan kişilere tanıtılması, kadın girişimcilerin finansmana erişiminin desteklenmesi, gelişimin sağlanabilmesi için illerdeki kadın girişimcilerin odaklı bir şekilde büyümesinin ve kadın girişimciliğinin desteklenmesinin sağlanması, kadın girişimciler için dijital ve fiziksel ağların kurulması, hizmet ve projelerin hedef kitlenin beklentilerine yönelik olarak yürütülmesi, yenilikçiliği ve girişimciliği ön destekleyici projeler üretilmesi gibi faktörler girişimcilik, potansiyelinin yükselmesine destek sağlayabilir.

Türkiye'de kadın girişimcileri konu alan çalışmalar her geçen gün artmakta ve ekonomiye kazandırılmaları üzerinde durulmaktadır. Çalışmalar genellikle ulusal ve bölgesel nitelik taşımaktadır. Bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran en önemli özellik kadın girişimcilerin sahip olduğu işletmelerin özellikleri üzerinde durulmuş olmasıdır. Bu sebepten sonuçları diğer çalışmalarla benzerlik göstermemektedir.

Ele alınan çalışmada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kadın girişimcilerin durumu analiz edilerek Türkiye'deki kadın girişimciler KOSGEB üzerinden değerlendirilmiştir. 2012-2020 yıllarını kapsayan süreçte 45551 kadın girişimci, KOSGEB'ten destek almıştır. Destek alan kadın girişimcilerin büyük bir bölümünün toptan ve perakende sektöründe yer aldığı ve şahıs işletmesinin çoğunlukta olduğu görülmüştür. Söz konusu yıllar arasında KOSGEB' ten destek alan kadın girişimcilerin %80'i Girişimcilik Destek Programından yararlanmıştır.

Kadın girişimcilerin ülke genelinde daha verimli işletmelere sahip olmaları için destek programlarının ve mesleki eğitim programlarının yaygınlaştırılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Öte yandan kadınların sahip olduğu işletmelerin ekonomiye yüksek katma değerli ürünler sağlayabilmesi adına işletmelerinin orta-yüksek teknolojiye yönlendirilmesi gerektiği ve sektörel çeşitliliğin artırılması gerektiği ön görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ABACI, N. İ., DEMİRÜREK, K., YILDIRIM, Ç., EMİR, M. (2014). Samsun ilinde mikro kredinin kullanılmasını etkileyen faktörler. Proceedings of XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 337-345.
- ACS, Z.J., DESAI, S., HESSELS, J. (2008), "Entrepreneurship, economic development and institutions", Small Business Economics, Vol. 31 No. 3, pp. 219-234.
- AKTAŞ, M., ECE, S., & ÖZTEKİN, S. (2018). Toplumsal cinsiyet ve girişimcilik. 3. Uluslararası El Ruha Sosyal Bilimler Kongresi, Şanlıurfa, Türkiye.
- ALCAN, D. (2018). Türkiye'de işgücüne katılımın belirleyicileri ve işgücüne katılım oranı öngörülleri. TC Kalkınma Bakanlığı.
- AMORÖS, J. E., ve BOSMA, N. (2014). Global entrepreneurship monitor 2013 global report. Recovered on February, 28, 2014.
- ASLAN, Ş ve ATABEY, A. (2009), "Küresel Rekabette Kadın Girişimcilerin Rolü ve Türk Kadın Girişimci Tipolojisi", Journal of Azerbaijani Studies.
- BAKANLIĞI, K. (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023).
- BAKANLIĞI, K. (2018). "Kadının Kalkınmadaki Rolü". Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/KadininKalkinmadakiRoluOzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf> 27.11.2021
- BAKIRCI, K. (2011). "Business, Women In". Editors Zeiss Stange, M., K. Oyster, C. & Sloan, J.E((Eds.). Encyclopedia of Women in Today's World, Volume 1, (p. 206-210.), Thousands Oaks: Sage Publications.
- BALTACI, N. Ö. (2011). "Kadınları Güçlendirme Mekanizması Olarak Mikro Kredi", T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- BERG, J., HİHAL, A., EL, S., HORNE, R. (2021). World employment and social outlook: Trends 2021. International Labour Organization.
- CAN, Y., ve KARATAŞ, A. (2007). Yerel ekonomilerde kalkınmanın itici gücü olarak kadın girişimcilerin rolü ve mikro finansman: Muğla İli örneği.
- DURUKAN, L. Türkiye'de Kadın Girişimcilerin Desteklenmesinde KOSGEB'in Rolü. Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, 7(1), 17-37.
- GAZETE, R. (2017). Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı Kurulması Hakkında Kanun.
- GÜL, H. (2013). "Türkiye'de Kadın Girişimciliği" Farklı Boyutlarıyla Kadın Girişimcilik. Veritas Akademi.
- HİSRİCH, R. D., ve ÖZTÜRK, S. A. (1999). Women entrepreneurs in a developing economy. Journal of management development.
- <https://www.oecd.org/cfe/smes/31919215.pdf> 27.11.2021
- <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf> 27.11.2021
- İKTİSADİ KALKINMA VAKFI (İKV). (2019). AB katılım sürecindeki Türkiye'nin kadın istihdamı karnesi. Dünya Süper Veb Ofset AŞ, İstanbul.
- KAGİDER (2019). Türkiye Kadın Girişimcilik Endeksi. Erişim Tarihi: 09 Kasım 2021, https://bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/002/758/original/kagider-t%C3%BCrk-tuborg-kad%C4%B1n_girisimcilik_endeksi_2019.pdf?1571052448
- KAKICI, H., HAMDİ, E. M. E. Ç., ÜÇDOĞRUK, Ş. (2007). Türkiye'de Çalışan Kadınların Çocuk Bakım Tercihleri. Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal, (5), 20-40.
- KARADAL, H. VE ÇELİK, C. (2014). "Kadın Girişimciliğini Destekleyen Başlıca Örgütlenmeler", Kadın Girişimcilik: Farklı Boyutlarıyla. Veritas akademi.

- KARAGÖZ, K. (2016). Girişimcilik-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Ekonometrik Bir Analiz.
- KAYGIN, E., ve GÜVEN, B. (2014). KADIN GİRİŞİMCİLİK: Farklı Boyutlarıyla. Veritas akademi.
- KELLEY, D. J., BRUSH, C. G., GREENE, G. P., LİTOVSKY, Y. (2010). Report: Women entrepreneurs worldwide. Babson College and the Global Entrepreneurship Research Association (GERA): London, UK.
- KUTANİS, R. Ö. (2003), "Girişimcilikte Cinsiyet Faktörü: Kadın Girişimciler", 11. Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, C. 8, S. 2, 139-153.
- LASHGARARA, F., ROSHANİ, N., NAJAFABADİ, M. O. (2011). Influencing factors on entrepreneurial skills of rural women in Ilam City, Iran. African Journal of Business Management, 5(14), 5536-5540.
- LEE, W. J. (2015). Social capital as a source of business advantages for a woman entrepreneur in the context of small-size business. Asian Social Science, 11(12), 155.
- MÜFTÜOĞLU, T., & DURUKAN, T. (2004). Girişimcilik ve KOBİ'ler. Gazi.
- MWANGI, S. M. (2012). Psychosocial challenges facing female entrepreneurs in rural informal sector and their coping mechanisms: A case study of Gucha District, Kenya. Research on Humanities and Social Sciences, 2(2), 15-27. OECD, Economy, I. A. G. (2004). Women's Entrepreneurship: Issues and Policies.
- ÖZKAYA, M. O. (2009). Kadın Girişimcilere Yönelik "Strateji Geliştirmede" Yerel Yönetimlerle İşbirliği İçinde Olmak, Mümkün Mü?. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(11), 56-72.
- SOLESVİK, M., IAKOVLEVA, T., TRİFİLOVA, A. (2019). Motivation Of Female Entrepreneurs: A Cross-National Study. Journal Of Small Business And Enterprise Development.
- SOYAK, M. (2013). Kadın Girişimciliği ve Mikrofinans: Türkiye Deneyimi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (24), 129-144.
- SOYSAL, A. (2010). Türkiye'de Kadın Girişimciler: Engeller Ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme. Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi, 65(01), 83-114.
- STEFAN, D., Vasile, V., Oltean, A., Comes, C. A., Stefan, A. B., Ciucan-Rusu, L., ... Timus, M. (2021). Women Entrepreneurship And Sustainable Business Development: Key Findings From A Swot-Ahp Analysis. Sustainability, 13(9), 5298.
- STOYANOVSKA, A. (2001). Jobs, Gender And Small Enterprises In Bulgaria (No. 993510263402676). International Labour Organization.
- ŞEKER, A., ve ÖZCAN, S. (2019). Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(3), 865-884.
- TAMER, G. (2013). Dünyaya Kıyasla Türkiye'de Kadın Girişimciliği. In International Conference On Eurasian Economies, Beykent University.
- UZKURT, C. (2020). KOSGEB Girişimcilik El Kitabı. Editör: B. Zafer Erdoğan). KOSGEB.
- WENNEKERS, S., VAN STEL, A., CARREE, M., THURİK, R. (2010). The relationship between entrepreneurship and economic development: Is it U-shaped?. Now Publishers Inc.
- YAVUZ ÖZGÜL, S. (2019). Kamu Desteklerinden Yararlanan Kadın Girişimciler: Ankara İli Örneği (Doctoral dissertation, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- ZANJİRCHİ, S.M., JALİLİAN, N., MEHRJARDİ, M.S. (2019), "Open innovation: from technology exploitation to creation of superior performance", Asia Pacific Journal of Innovation and Entrepreneurship, Vol. 13 No. 3, pp. 326 -340.